

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТОСУНКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США З УКРАЇНОЮ

Незважаючи на сплеск національного почуття під час “помаранчевої революції”, мусимо констатувати, що сьогодні так звана “національна ідея”, яка в першу чергу мусить об’єднувати народ, переживає кризу – як в діаспорі, так і в Україні. Як вказує В. Лісовий¹, актуальна конкретизація цієї ідеї після здобуття державної незалежності практично відсутня, проте впродовж тривалих років минулого століття ідея “українства” була специфічно самозрозумілою формою національного патріотизму. Вона була основним ідеологічним рушієм як громадської діяльності за кордонами радянської України, так і підпільного дисидентського руху на території СРСР. Десять років тому, коли дитина, народжена в Північній Америці, прийшовши на заняття в Пласті чи СУМі, питалася, “чому я маю говорити по-українськи, якщо мені легше по-англійськи?”, відповідь була очевидною: “Ми тут мусимо зберігати мову (чи звичаї, чи організації, чи школи) тому, що в Україні нашу мову і культуру нищать”.

Наскільки така відповідь відображала реальну (чи основну) причину існування феномена діаспори, можна дискутувати, але немає сумніву, що це був дуже потужний аргумент.

Проте він з моментом утвердження України як незалежної держави цей аргумент втратив свою очевидну легітимність. Варто наголосити, що втрата легітимності національного патріотизму як основного, самозрозумілого і незаперечного аргументу відбулася не тільки в діаспорі вона значно зменшилася також в Україні, навіть серед так званих “свідомих українців”. Тому, можливо, дещо недоречно зараз говорити про “світове українство” як про щось вже реально існуюче. Щоб воно постало, “українство” світового масштабу потрібно активно будувати. А для цього в першу чергу треба знайти взаєморозуміння між Україною і діаспорою.

Прагнення представників західної української діаспори (в цьому контексті будемо говорити про українську діаспору в США, як одну з самих організованих) підтримувати відносини з Україною, активно взаємодіяти з її організаціями та окремими громадянами наштовхуються на недостатню обізнаність більшості людей у ді-

спорі з реальною ситуацією на історичній батьківщині. З іншого боку, намагання України (державних структур та громадських кіл) використати досвід західної української діаспори, системно співпрацювати з нею перешкоджає брак знань про запити представників діаспори, задоволення яких стимулювало б активізацію їхніх дій щодо України.

На думку докторанта Кембріджського університету Михайла Винницького, – Україна обрала власний шлях розвитку. Свідомо чи несвідомо після проголошення незалежності Україна почала ставити перед діаспорою вимоги: ви нам допомагайте фінансово, але в деталі побудови нашої держави не втручайтеся. Очевидно, за таких умов двомільйонній діаспорі неможливо стати реальним важелем впливу на 50-мільйонну державу. А навіть якби це було реально, навряд чи молодша генерація діаспорних українців погодилася б на таке викидання тяжко зароблених грошей у прірву корумпованих чиновників, неринкової економіки, інертного населення без реальної можливості і права впливати на ситуацію. Одна річ – допомагати “своєму”, а цілком інша – допомагати людям (суспільству, державі), які за кожної нагодинагадують тобі, що ти “інший”².

Основним каменем спотикання між діаспорою й Україною стала відмова українською стороною прийняти колег з діаспори за своїх. У цьому питанні винна не тільки Україна. Винні також ті діаспорні українці, які в перші роки після проголошення незалежності приїжджали в Україну з наміром повчати тутешніх людей як жити, не розуміючи культурної специфіки пострадянського простору, не маючи бажання узгоджувати методи і напрями допомоги до ціннісних відмінностей, які з’явилися внаслідок понад 50-річного відокремленого розвитку двох відламків української нації. Винні ті, хто безкомпромісно намагався будувати нову українську державу на зразок діаспори.

Поза всяким сумнівом, такі уявлення зумовлені не в останню чергу браком інформації чи сформованими вже стереотипами політичної поведінки. Як зазначає головний секретар Українського Народного Союзу (США) Володимир Сохан, дається взнаки і “політична зверхність представників діаспори”. Ігноруючи або не розуміючи стан і тенденції розвитку політичної ситуації в Україні, чимало представників діаспори мислять неадекватними категоріями. Заважають спілкуванню також “спроби накидати братам

в Україні наше вождівство, спроби прищепити їм демократичну анархію, забуваючи про право держави йти своїм шляхом”³.

Утім є й об’єктивні підстави для критичного ставлення діаспори до процесів, що відбуваються в Україні. Спочатку це було нерозуміння причин створення СНД, – “Україна застигла в оціпенінні, мов, як же тепер бути? Ми ж знову самі, як і в 1654 р. у Переяславі, накладаємо на себе ярмо. Воно спершу, так як і тоді за царя Олексія Михайловича, було ніби легеньке, щоб тихо звикали, а потім прийде Катерина II і розправиться з тими непокірними “хохлами”. Хочеться сподіватися що Президент виправить ту помилку, бо нині це ще можна легко зробити”⁴. Потім наклалися певні розчарування щодо внутрішньої політичної та економічної ситуації в Україні. Наприклад, причини зволікання прийняття нової Конституції України відомий діяч української діаспори США Л. Боднар вбачав у свідомій політичній лінії тієї частини депутатського корпусу, яка не просто байдуже ставиться до української державності, але й вважає її ворожою для себе⁵.

Ухвалення Конституції, єдність у сприйнятті цього історичного факту українською діаспорою США та офіційними колами України зняло багато попередніх непорозумінь. У діаспорі втрачають актуальність дискусії щодо “комуністичних коренів” нинішньої влади в Україні. Найобізнаніші експерти від західної української діаспори схильні оцінювати представників владних структур України за їхніми діями, а не за політичними уподобаннями в минулому.

Таким чином, аналіз факторів, що гальмували взаємодію української діаспори США з Україною вже в період її незалежності у політичній сфері суспільного життя, дає підстави об’єднати їх у два великих блоки:

1-й блок – нерозуміння специфіки постардянського простору;

2-й блок – домінування у свідомості більшої частини представників діаспори уявлення щодо “проросійської” орієнтації владних структур України і як наслідок – недовіра діаспори до цих структур через те, що в них “переважають” “стара номенклатура” і ліві сили.

Загалом представники діаспори уважно стежать за розвитком подій на історичній батьківщині. Якщо шукати друзів української незалежності в США, то найкраще це зробити у середовищі американських українців. Цей світ склався у більшості з української діаспори та її друзів у американському Конгресі та Комісії з безпе-

ки та співробітництва у Європі (Гельсінська комісія), з якими тісно співпрацювали різні організації діаспор та окремі особи. Українська діаспора у США успішно пролобіювала багато резолюцій, що стосувалися прав людини, допомагала у створенні важливої американської комісії з питань голодомору в Україні та відкрито протестувала проти повернення українського моряка Мирослава Медвіда у Радянський Союз.

За активної участі української діаспори в США були проведені слухання за участю колишніх дисидентів, які переїхали до США, а також стосовно Чорнобильської катастрофи. Українська діаспора також підтримала зусилля заснувати американське консульство у Києві. Відразу по здобутті Україною незалежності члени Гельсінської комісії Дон Ріхтер та Денніс ДеКонсіні подали резолюції із закликом до адміністрації визнати незалежність України. Вона пройшла, незважаючи на протести державного департаменту.

Україна була переважно *terra incognita* для американських науково-дослідних та неурядових організацій, на відміну від організацій української діаспори у США, які включали Українську національну інформаційну службу (UNIS) та Вашингтонське відділення Української національної асоціації, а також Смолоскип, Пролог, Американці за права людини в Україні (AHRU) та Світовий конгрес вільних українців⁶.

Експерти вважають, що на початку 90-х років позитивний вплив на ставлення діаспори до України формував сам факт її існування як незалежної держави. Так, заступник голови УНРади Микола Світуха у своїй доповіді “Україна на міжнародній арені” стверджував, що за “неповних сім місяців від дня проголошення державної незалежності Україна здобула рівень міжнародного визнання, про який ще недавно не можна було і мріяти”⁷. Його доповнює український експерт В. Козак, який пише про “ентузіазм і бажання бути причетним до розбудови незалежності України, які з’явилися після проголошення суверенітету і результатів референдуму”⁸. Натомість нині, коли Україна безперечно відбулася як самостійна повноцінна держава, в свідомості як міжнародної спільноти, так і, звичайно, української діаспори США постає питання якісного наповнення державотворчого процесу.

Мобілізує діаспору до взаємодії поширена в її середовищі думка про загрозу Україні з боку Росії. “Приглядаючись до сучасного розвитку подій в Росії, можна сказати, що великодержавна мега-

ломанія починає брати там верх над виявами здорового розуму. Це можна спостерігати по різних кроках та політичних заходах в рамках т.зв. співдружності незалежних держав, скерованих тільки в бік однієї мети – перетворити цю “співдружність” в якусь нову форму Союзу зі спільною армією, спільною закордонною політикою, спільним економічним простором”⁹. Відзначається також деякий поступ в “українізації держави і суспільства”, вищий, порівняно з попередніми роками, рівень національної свідомості населення.

Привертає увагу представників діаспори і вихід України на міжнародну арену, формування “корисного іміджу в світі”¹⁰. Високо оцінюються зарубіжні візити членів українського Уряду й особливо Президента для піднесення престижу України та заохочення діаспори.

Серед різноманітних форм співробітництва західної діаспори з Україною останніми роками почали з’являтися й економічні:

- прямі інвестиції представників ділових кіл діаспори;
- використання можливостей діаспори для налагодження співпраці українських підприємств із зарубіжними партнерами;
- створення спільних “українсько-українських” підприємств тощо.

Ці та інші форми економічної співпраці не набули значного поширення, що зумовлено й непростою ситуацією, яка склалася в економіці України. Особливо перешкоджає взаємодії у цій сфері відсутність належної законодавчої бази, юридичних гарантій недоторканності капіталу, не вигідна для зарубіжжя взагалі, а для діаспори зокрема, економічна політика України. Не сприяє розвитку економічного співробітництва і відсутність двосторонніх угод України із США. Сполучені Штати Америки тільки в лютому 2006 року підтримали прагнення України вступити до СОТ, а поправку Джексона-Веніка щойно відмінено.

Особливе занепокоєння української діаспори в США викликають небезпеки, пов’язані з економічною та кримінальною злочинністю в Україні. Такі занепокоєння підсилюються критикою на сторінках світових ЗМІ корупційних тенденцій в Україні, численних бюрократичних бар’єрів на шляху зарубіжних інвестицій. У цьому контексті негативну оцінку дістала інвестиційна політика уряду Ю. Тимошенко. Хоча рівень корумпованості в економічній системі України можна оцінювати по-різному порівняно з корумпованістю

економічних структур інших країн, але фактом залишається стримане ставлення більшості зарубіжних бізнесменів українського походження до виходу на ринки нашої держави.

Першим серед чинників, що стимулюватимуть економічну взаємодію, на наш погляд, є перехід України на приватну форму власності, приватизаційні процеси, а також послаблення регулюючої функції держави щодо розвитку бізнесових контактів. Крім того, привертають увагу потенційних економічних партнерів української діаспори США великі природні та людські ресурси України, ненасиченість її ринків товарами.

Певного поширення набуло створення і функціонування спільних “українсько-українських” підприємств у західних регіонах України. Хоча і тут виникають труднощі, що виявляються переважно в різниці світосприйняття, психології українців України та діаспори. Така різниця пояснюється тривалою ізольованістю, довголітнім відокремленим розвитком материкової та діаспорної меншини українського етносу в цілком відмінних соціально-економічних, правових і культурних умовах. Представників діаспори ображає намагання “їхніх братів” “викачати” з них максимально можливе, мало що пропонуючи натомість. Викликає незрозуміння і намагання українців в Україні негайно отримати прибуток, нехтуючи працею на перспективу. За оцінками експертів, організатори економічних зв’язків з боку України дуже рідко користуються можливостями американського українця для потенційного виходу на ділові кола країни поселення, здебільшого розглядаючи партнера українського походження не як сходинку на шляху до економічних структур власне США, а як кінцеву мету.

Очевидно, ці та інші непорозуміння й зумовили те, що основними формами співробітництва української діаспори США з Україною стали ті, що не потребують безпосереднього контакту із широким загалом громадянства України, а концентруються на спілкуванні з невеликою кількістю людей, націлених на взаємодію з діаспорою.

Насамперед йдеться про заснування та діяльність благодійницьких фондів, залучення фахівців з діаспори до розробки проєктів реформування, політичної, правової та соціально-економічної систем українського суспільства, сприяння діаспори у підготовці фахівців з України. Втім, велика питома вага безпосередніх контактів пояснюється не тільки різницею у світогляді та розходжен-

нями у спрямованості сторін, але й цілком об'єктивними причинами, пов'язаними з прагненням найефективніше використати наявні кошти.

Аналізуючи взаємодію України з діаспорою у сфері науки та культури, ми дійшли висновку, що однією з основних перешкод для співпраці є недостатня увага держави до цієї сфери, зокрема, обмеженість фінансування наукових розробок та програм розвитку культури. На думку академіка НАН України М. Жулинського, в цьому контексті необхідно розробити, враховуючи ієрархічну систему пріоритетів, концепцію розвитку і підтримки національної науки і культури, на основі якої можна було б скоординувати дії культурологічних та наукових закладів України у взаємодії з діаспорою.

Головний редактор Енциклопедії Української Діаспори Д. Маркус вказував на те, що негативні моменти у спілкуванні з діаспорою вносять і “завелика сенситивність на прояви “советчини” та “російщини” в культурній діяльності України”¹¹. З цією думкою знаного американського фахівця можна цілком погодитися, бо підстави для занепокоєння відповідними тенденціями розвитку ситуації в культурній сфері України справді є.

Гальмування взаємодії між українською діаспорою в США (та й іншими країнами поселення) й України виникає ще й через брак поінформованості сторін. Хоча останнім часом і почали з'являтися програми, націлені на інформування українців материка та країн поселення, їх кількість і якість є недостатньою. Тому, на нашу думку, нагальною потребою є створення інфраструктури міжнародної інформаційної мережі України із відкриттям її журналістських представництв у місцях найбільшого діаспорного скупчення. Необхідно скористатися досвідом урядової пропаганди США та якомога глибше увійти до її структур. На сьогодні Сполучені Штати лідирують у сфері медіа ресурсів. Радіо “Вільна Європа/Радіо свобода” (RFE/RL) та “Голос Америки” (VOA), фінансовані американським урядом, продовжують і навіть розширили свою трансляцію на Україну.

Інтернет дав можливість організаціям оприлюднювати публікації, що стосуються України. RFE/RL публікує 16 безкоштовних інтернет-видань, два з яких систематично висвітлюють питання України – щоденна “Ньюзлайн” (Newsline) та щотижневий звіт по Білорусі, Україні та Молдові. Окрім того такі видання, як “Справи

медіа” (Media Matters), (Un)Civil Societies and особливо Organized Crime and Terrorism Watch (редактор Роман Купчинський), час від часу публікують аналітичні роботи по Україні.

Як це заведено у Сполучених Штатах, приватний сектор часто переважає державний. Jamestown Foundation почав публікувати Eurasia Daily Monitor у 2004 році. Протягом виборів 2004 це видання надавало більше аналітичного матеріалу по Україні, ніж RFE/RL. Статті з RFE/RL та Eurasia Daily Monitor публікувалися в The Ukrainian Weekly та канадських газетах, таких як Edmonton’s Ukrainian News. Ці статті також були масово поширені через Інтернет-форуми на Brama та InfoUkes, а також через The Action Ukraine Report (Morgan Williams) та Ukraine List (Dominique Arel).

Сполучені Штати традиційно є найбільш активною в Україні західною країною. Активність США тільки підвищилася після обрання В. Ющенка Президентом. Проте у Вашингтоні мало відомо про справи в Україні. Недостаньо повідомляється про регулярні, якщо не щоденні, зміни в політичній ситуації в Україні більшістю україно-американських, американських чи українських ЗМІ.

Стосунки Україна – США нині повернулися до стратегічного партнерства, в якому вони перебували у другій половині 1990-х за часів президентства Білла Клінтона. Вашингтон за часів президентства В. Ющенка надто відрізняється від того, яким він був за часів Л. Кравчука у ранніх 1990-х, коли Україна стала незалежною. Відбулися дві важливі зміни.

По-перше, сьогодні найбільший вплив мають добре влаштовані особи в уряді чи “мозкові центри”, потенціал яких набагато більший, ніж організацій американських українців.

По-друге, багато окремих осіб-неукраїнців чи неукраїнських організацій сьогодні є більш активними та впливовими, ніж багато організацій американських українців.

А тому прийшов час для американських українців та їх організацій переоцінити те, як вони можуть допомогти та залучитися у ці процеси і отримати вигоди з нового, більш позитивного образу України¹².

Україна ж повинна ставитися до своїх кровних побратимів у Сполучених Штатах Америки більш уважно й люб’язно. Адже якби вона прийняла б своїх діаспорних синів дійсно за своїх, ті могли б їй дати неабиякий цивілізаційний стимул (вже не говорячи про матеріальний). Досвід діаспори у побудові справжнього грома-

дяньського суспільства велетенський. Суть цього суспільства полягає в існуванні широкої мережі незалежних громадських організацій – на основі поваги до індивідуума як особистості на засадах волонтерства, з горизонтальною організаційною структурою, з активно зацікавленими членами, які незалежно від зовнішніх стимулів (в тому числі державних) працюють на добро організації (і разом з тим на добро загального суспільства) з ідейною наснагою, задля власного задоволення і самореалізації. В Україні часто декларується бажання побудувати саме таке громадянське суспільство, але, незважаючи на щедre фінансування недержавних організацій з боку західних донорів (Freedom House, Counterpart, USAID, Фонд Відродження, програми Світового банку та ін.), відчувається відсутність досвіду на місцях, брак ціннісних мотивацій поодиноких людей, відсутність прикладу, який можна було б наслідувати. Такий прикладний ресурс існує в діаспорі, але він залишається мінімально використаним.

¹ Василь Лісовий. Що таке національна (українська) ідея? Сучасність. – № 4. – 2000.

² Михайло Винницький. Україна і діаспора – процес формування “світового українства”. 3/08/2001 <http://intellect.com.ua/news/news.php?id=255>

³ Українська діаспора крізь призму соціології // Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії. – К., 2003. – С. 59.

⁴ Влас Їжак. Хто може бути нашим союзником // Українські вісті. – Едмонтон, 1992. – 22 березня.

⁵ Українська діаспора крізь призму соціології. – С. 59.

⁶ Тарас Кузьо, Орест Дейчаківський. – Ukrainian Weekly. – 2005. – 12.08.

⁷ Надзвичайна сесія УНРАДИ 10-20 скликання. // Українські вісті. Едмонтон, 1992. – 22 березня.

⁸ Українська діаспора крізь призму соціології. – С. 60.

⁹ Чабарівський О. Імперське чорне гайвороння // Національна трибуна 9 лютого 1992 р.

¹⁰ Українська діаспора крізь призму соціології. – С. 60.

¹¹ Там само.

¹² Тарас Кузьо, Орест Дейчаківський. – Ukrainian Weekly. – 2005. – 12 серпня.